

F İ L M

Mozart Türkiye'de

Dr. EMRE ARACI

Mozart in Turkey; yönetmen: Elijah Moshinsky; oynayanlar: Paul Groves, Yelda Kodallı, Désirée Rancatore, Lynton Atkinson, Peter Rose, Oliver Tobias; orkestra: Sir Charles Mackerras yönetiminde İskoç Oda Orkestrası.

Meşhur İngiliz müzikolog Ernest Newman İkinci Dünya Savaşı yıllarında yayımladığı *Opera Nights* başlıklı anıtsal kitap dizisinde, Mozart'ın *Saraydan Kız Kaçırma* operası için "çağdaş tiyatronun korkunç bir yan ürünü olarak ortaya çıkan prodüktörün her şeye işgüzarca burnunu sokmasından dolayı, Mozart'ın modern sahneye uyarlanırken düzenleme gerektirmeyen belki de tek operası olmasına rağmen, bu hoş eseri artık nadiren olduğu haliyle, tabii bir şekilde seyretme imkânına sahibiz" demektedir. *Mozart in Turkey* filminin geçtiğimiz mart ayında Londra'daki galasına katıldıktan sonra Newman'ı tekrar okuma ihtiyacını duyduğumda, makalesindeki bu giriş cümlesi bir anda aklımda şu soruyu canlandırdı: Acaba Newman altmış sene sonra bu kadar titizlendiği bir operanın İstanbul'da otantik bir Osmanlı sara-

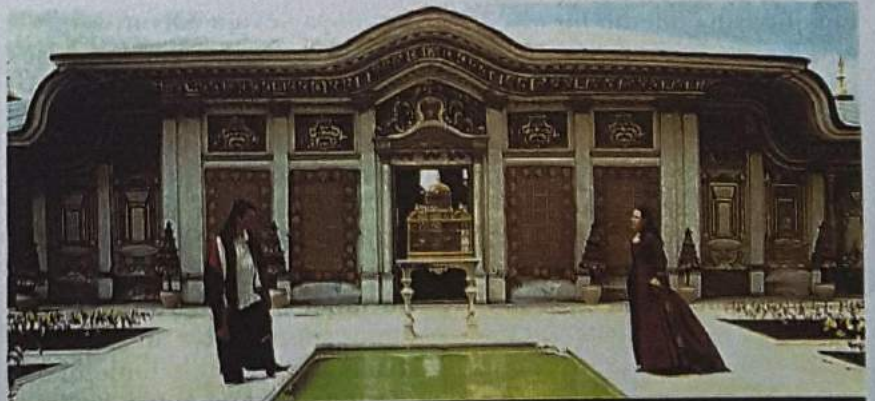
Üstte: Genç Mozart'ın bir portresi.
The Life and Times of Mozart, Toronto, 1969.

Karşı sayfada: Filmden sahneler.

Sağda: Filmin Londra'daki galasının davetiyesinden: Filmden bir sahne ve rol alan sanatçılar.

yında çekilmiş olan belgesel nitelikli filmini görme imkânına sahip olsa idi ne derdi? Bence öncelikle yukarıdaki ifadesini geri alır ve bilakis prodüktörün rolünün ne derece önemli olduğunun altını çizerdik, çünkü *Mozart in Turkey* filmi gerçekten de opera direktörü Elijah Moshinsky ve prodüktör Mick Csáky'nin ellerinde uzun zamandır özlemine duymakta olduğumuz, abartı, gösteriş ve göz kamaştırıcılıktan uzak, sade ve en önemlisi samimi, ama aynı zamanda önemli mesajlar içeren bir ürün olarak ortaya çıkmış değerli bir çalışma. Aynı zamanda bir operanın filme çekilişini anlatmasından dolayı da seyircisi ile daha ilk anından itibaren organik bütünlüğe ulaşabilen bir yapım.

İstanbul Borsası ve Başbakanlık tanıtım fonundan alınan maddi destek sonucunda ortaya çıkan ve çekimleri Topkapı Sarayı'nda yapılan filmin başarılı olmasında yatan en önemli unsur ise şüphesiz çok iyi bir kadro ile baştan sona profesyonel bir şekilde hazırlanmış olması. Antelope, BBC, İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı ve TRT'nin işbirliği ile gerçekleştirilen yapımda İskoç Oda Orkestrası'nı Sir Charles Mackerras idare ediyor. Solistler ise Yelda Kodallı (Konstanze), Paul Groves (Belmonte), Désirée Rancatore (Blonde), Lynton Atkinson (Pedrillo), Peter Rose

MOZART IN TURKEY

(Osmin) ve aktör Oliver Tobias (Selim Paşa). Film her şeyin başında çok temiz ve kaliteli bir ses kaydına sahip, zaten şu sıralarda CD olarak Telarc firması tarafından ayrıca piyasaya çıkartılmak üzere.

Saray'dan Kız Kaçırma Operası 1781 senesinde babasının yanından ve Salzburg başpiskoposunun hizmetinden ayrılarak Viyana'ya yerleşen Mozart'a, İmparator II. Joseph tarafından sipariş edilmişti. Saray tiyatrosunu İtalyan etkisinden kurtarmak endişesi ile Almanca dilinde, *singspiel* olarak, sipariş edilen operanın metnini yazma görevi ise önce aktör Friedrich Schröder'e, onun projeden elini çekmesi üzerine de Gottlieb Stephanie'ye verilmişti. Stephanie ise telif hakları kanununun olmadığı bir dönemde Christoph Friedrich Bretzner'in *Belmont und Konstanze* başlıklı eserinden kendisine bir libretto çıkartmış ve Mozart'a vermişti. Hatta Mozart operayı bestelemeye başladıktan sonra Bretzner, kendisinden izin alınmadığını ileri sürerek Leipzig'de bir dergiye 1782 senesinde yazmış olduğu bir mektupta bu durumu şiddetle protesto etmişti: "Viyana'da yaşamakta olan Mozart adında birisi Belmont ve Konstanze isimli tiyatro eserimi uygunsuz bir şekilde kendisine opera metni olarak kullanma küstahlığını göstermiştir. Haklarına yapılmış olan bu tecavüzü şiddetle kınıyorum." Bretzner bu protestosunu yaparken eserinin bu şekilde ölümsüzleştirileceğini nasıl bilebilirdi. 1782 yılının haziran ayında tamamlanan yapıt ilk defa 16 Temmuz günü Viyana'da sahnelenmiştir.

Operanın konusu, bir deniz kazası sonucunda Selim Paşa isminde bir Osmanlı Bey'inin sarayına esir olarak getirilen İspanyol asilzadesi Konstanze'nin, sevgilisi Belmonte tarafından başarısızlıkla sonuçlanan kurtarma teşebbüsünü içerir. Diğer karakterler Konstanze'nin İngiliz uşağı Blonde, Belmonte'nin erkek uşağı Pedrillo, Selim Paşa ve uşağı Osmin'dir. İspanyol, İngiliz ve Türk karakterleri Mozart'a son derece ge-

niş bir yaratıcı palet sunmaktadır. Örneğin Osmin gaddar, cahil ve aynı zamanda saf bir Doğulu olarak tasvir edilirken, hizmetinde bulunduğu Selim Paşa aydın görüşleri benimsemiş, bağışlamayı bilen birisi olarak yansıtılmıştır. Paşa Konstanze'yi haremine almıştır, ancak ondan kendisini gönül rızası ile sevmesini beklemektedir. Kaçaklar yakalandıkları zaman doğal olarak en şiddetli şekilde cezalandırılmayı beklerken onları affedererek serbest bırakması ise 18. yüzyıl Avrupa'sındaki barbar Türk imajına hayli ters düşer niteliktedir. *Mozart in Turkey* filminde bütün bu temalar hassaslıkla ele alınmış. Zaten sanatçısıyla, yapımcısıyla filmin kendi kadrosundaki çokulusluluk operanın içeriği ile de güzel bir uyumluluk sergilemekte.

Moshinsky aynı zamanda Mozart'ın müziğindeki esprili nüansları da görsel anlamda beyaz perdeye akıllıca yansıtmakta: başına buyruk İngiliz uşak Blonde ile onu kendisine köle edinmek isteyen Osmin arasındaki *düet*'in bir İngiliz beş çayı havasında cereyan etmesi, Selim Paşa'nın tutukluları bağışladığı sırada herkes başını öne eğerken Blonde'nin abartılı bir şekilde onun elini sıkması gibi.

Mozart in Turkey sadece *Saraydan Kız Kaçırma* operasının içeriğini konu alan bir film değil, aralara serpiştirilen kısa referanslarla Mozart'ın operayı bestelerken yaşadıkları, Osmanlı haremünde gündelik hayat ve Moshinsky'nin operayı uyarlarken hissettikleri gibi konular da ele alınmış. En önemlisi bu geçişler birbirinden ko-

SCENE FROM MOZART'S "IL BRAGLIO," AT THE ROYAL OPERA, DRURY-LANE.

Saraydan Kız Kaçırma operasının Londra Drury Lane Tiyatrosu'nda 1854 yılı Haziran ayında gerçekleşen temsilinden bir sahne.

The Illustrated London News,
1 Temmuz 1854.

Emre Aracı arşivi.

puk olarak değil, akıcı bir şekilde sağlanmış. Örneğin Mozart'ın opera üzerinde çalıştığı sıralarda aşık olduğu ve sonradan evlendiği karısı Konstanze ile eserdeki Konstanze karakteri arasında anlamlı bağlantılar kurulmuş. İstanbul'un günlük yaşamının, seslerinin, insanların, yani genel anlamda panoramasının, operanın içeriğine zarar vermeden yer yer beliriyor olması da filmin bir başka özelliğini oluşturmaktadır. Nitekim daha uvertürü işitmeye başladığımızda dev bir tankerin Boğaz'ın sularını ihtişamla yarararak geçmesine, onun dalgaları içerisinde çırpınan balıkçı kayıklarına, şehir hatları vapur-

larının uzaktan yankılanan yorgun düdük seslerine tanık oluyorsunuz. Derken Topkapı Sarayı'nın avlusu, turistler ve onlara konser veren Askeri Müze mehteran bölüğü karşınıza çıkıyor. Davulu ve zili ile tipik mehter müziği etkisi altında bestelenmiş olan operanın uvertürü de böylece ona esas anlamda ilham kaynağı oluşturmuş olan müzik ile hoş bir dengeye oturtulmuş oluyor. Ayrıca bu noktada mehter müziğinin Avrupalı besteciler üzerindeki etkisi hakkında da kısa bir dokümenter pasaj karşımıza çıkmakta. Filmde, işte bu tarz geçmiş ile günümüz arasında kurulan tematik bağlar sayesinde güzel bir senteze ulaşılmış.

Estetik açıdan hissedilen ağdasız sadelik kanımca, filmin cazibesini arttıran en önemli faktörlerin başında geliyor. Bol mücevherli, şatafatlı, binbir gece masalları tarzında romantik bir harem havası bekleyenler ise bu filmde hayal kırıklığına uğrayacaklar, çünkü Moshinsky bu tarz bir gösterişten

kendisini soyutlayarak hem Topkapı Sarayı'nın doğal anlamda tarihi öneminin ortaya çıkmasına izin veriyor, hem de Mozart'ın partiyonunun o klasik dönem rafine sadeliğini görsel açıdan dengelemiş oluyor. Ancak bu durum aynı zamanda operadaki heybetli anları -örneğin Selim Paşa'nın birinci perdenin sonundaki ihtişamlı girişi gibi (her ne kadar Moshinsky bu noktada Konstanze'yi odak noktası yapmış olsa bile)- hiçbir şekilde tehlikeye düşürmüyor, bilakis daha da etkili olmasına yol açıyor.

Mozart in Turkey Türkiye'nin yanı sıra uluslararası sanat çevrelerinde de uzun zaman konuşulacak bir film. Yelda Kodallı gibi Konstanze rolünü fazlasıyla hak eden genç bir opera sanatçımıza da bu imkânın tanınmış olması, kanımca ortaya çıkan sonuca daha da anlam katmış. Dileğimiz böylesine başarılı bir filmin diğer başka benzer projelere örnek oluştururken, potansiyel sponsorlara da ilham kaynağı olması.